

ЗНАЧЕНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ИНСТРУМЕНТИ НА ОБЩАТА СЕЛСКОСТОПАНСКА ПОЛИТИКА ЗА ПОВИШАВАНЕТО НА ЖИЗНЕНОТО РАВНИЩЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ДОМАКИНСТВА В ПОЛША СЛЕД ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО Й КЪМ ЕС
THE ROLE OF THE BASIC SUPPORT INSTRUMENTS UNDER CAP IN ENHANCING THE LIFE QUALITY OF AGRICULTURAL FAMILIES IN RURAL AREAS IN POLAND AFTER THE EU ACCESSION

Барбара Хмйелевска
Barbara Chmielewska

Институт по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт - Варшава, Полша
Institute of Agriculture and Food Economics – National Research Institute – Warsaw, Poland

E-mail: Chmielewska@ierigz.waw.pl

Резюме

Европейската интеграция на Полша доведе до значителни промени в системата на разходите, свързани със селското стопанство. Започна осъществяването на цели, засягащи непосредствено земеделските домакинства, като например интегрирано развитие на земеделието и селските райони, повишаване на конкурентоспособността на земеделските стопанства и генериране на нови работни места в селата. В статията е разгледано значението на основните инструменти на Общата селскостопанска политика (ОСП) за икономическото и социалното развитие на земеделските домакинства.

Abstract

The process of Poland's European Union integration had a significant impact on the structure of expenditures in agriculture. Some of the introduced objectives directly related to agricultural families, including an increase in their income and well-being, while others referred to their environment and were aimed at the comprehensive and sustainable development of agriculture and rural areas, as well as an improvement in the competitiveness of food and agricultural economics, and creating new job opportunities in rural areas. The study examines the role of the basic support instruments under CAP in developing the economic and social condition of agricultural holdings, and in facilitating progress in rural areas.

Ключови думи: доходи на земеделски домакинства, Полша, основни инструменти на ОСП.

Key words: agricultural families' incomes, Poland, basic support instruments under the CAP.

ВЪВЕДЕНИЕ

В периода на присъединяването на Полша към ЕС са осъществени и цели на селскостопанската политика, които водят до повишаване на доходите и подобряване на жизненото равнище на земеделските домакинства. Директните плащания и плащанията за ранно пенсиониране са основни инструменти на Общата селскостопанска политика (ОСП) с непосредствен ефект върху икономическия и социалния статус на земеделските семейства. Директните плащания са от най-използваните инструменти на ОСП, чиято цел е изравняване качеството на живота на селското и градското население чрез повишаване на доходите на земеделските домакинства. В Полша се прилага Схемата за единно плащане на площ (СЕПП).

Подкрепата за ранно пенсиониране цели преди всичко подобряване на аграрната структура чрез

стимулиране на земеделците в предпенсионна възраст да се оттеглят от ръководството на стопанството и да го поверят на наследниците си, но фактически изпълнява ролята на финансово подпомагане на земеделците, които са преотстъпили стопанството на наследниците си. Тази подкрепа е по една от мерките на Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) 2004–2006 г., и на ПРСР 2007–2013 г.

Директните плащания и подкрепата за ранно пенсиониране способстваха за подобряване на икономическия и социалния статус на земеделските домакинства в Полша главно чрез нарастване на доходите и подобряване на структурата на разходите. Същевременно се засили диференциацията на доходите между земеделските домакинства с различни размери на използваната земеделска площ.

ДИРЕКТНИ ПЛАЩАНИЯ

В Полша бенефициенти по директните плащания са земеделски производители - собственици или ползватели на земеделски земи, със земеделски стопанства с площ не по-малка от 1 хектар. Отпускането на субсидии се основава на данните от Интегрираната система за администриране и контрол (ИСАК) (IACS)¹. За разрешаването на директни плащания е необходим идентификационен номер, даван от ARiMR въз основа на подадена молба за вписване като земеделски производител. Към 31.12.2010 г. са регистрирани 2.032.909 субекта земеделски производители (Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w 2010 roku, 2011). Не всички регистрирани производители подават молби за субсидии (относителният дял на подадите молби за подпомагане годишно е около 85-90% от регистрираните производители).

Общият размер на директните плащания се образува от прякото плащане на единица площ (JPO), на хектар, и от Националното доплащане на единица площ (UPO), определено за площи, засети с полски култури (зърнени, маслодайни, протеинови, лен и влакнодаен коноп, фий, семена, фуражно зърно), а също и ливади. Освен това земеделските стопани получават премии за определени култури (напр. тютюн, хмел, захарно цвекло, фураж, картофи, меки плодове). Допустимият размер на преките плащания нараства всяка следваща година от 505,31 злоти / хектар за 2004 г. (JPO=210,53 злоти/ха, UPO=292,78 злоти/ха) до 948,8 злоти/ха в 2011 г. (JPO=710,57 злоти/ха, UPO=274,23 злоти/ха)(www.arimr.gov.pl).

Средното стопанство в страната (с площ на орната земя от 7,5 ха през 2004 г. до 8,6 ха през 2010 г.) е получило по линия на притежаваната обработваема земеделска земя на полезна култура, под формата на

преки доплащания от 4529 злоти за едно стопанство (463,3 злоти на 1 ха) през 2004 г. до 9320 злоти (901,4 злоти/ха) през 2010 г. (табл. 1).

В Полша размерът на директните плащания на стопанствата зависи от площта и отглежданите култури. Най-малка финансова подкрепа са получили стопанствата с малък размер на обработваемата площ. През 2010 г., както се вижда от таблица 1, допустимият размер на подкрепа за стопанство с 5 хектара обработваема площ е около 4505 злоти годишно (901 злоти на хектар), месечно това е допълнение към дохода от порядъка на около 375 злоти (4505 злоти:12). Субсидията за стопанствата с по-големи размери е значително повече (901 злоти x 5 ха), месечно това е добавка към дохода от около 1500 злоти (18020 злоти : 12).

На значението на доплащанията за формирането на земеделския доход обръща внимание В. Юзвяк, който подчертава, че „доходите на държавите от Съюза, ако са лишени от доплащания, биха спаднали под нулата и само някои биха имали печалба”(…) „голяма част от стопанствата от Европейския съюз, ако са лишени от европейските субсидии, биха банкрутирали” (Józwiak, 2007). Това се потвърждава и от Л. Горай, който пише, че „с течение на времето нараства броят на страните от ЕС, които се характеризират с разходи, по-големи от добиваната продукция. Ако през 2004 г. разходите са по-големи от стойността на произведената продукция в 7 страни членки, то през 2006 г. такова състояние се забелязва в 12 страни членки” (Goraj, 2009).

Полските земеделци увеличават доходите си благодарение на въвеждането на директните плащания. Подкрепата обаче не е равномерно разпределена и зависи главно от площта на стопанствата, от вида и структурата на отглежданите земеделски култури. Фактически най-малка подкрепа получават малките

Таблица 1. Допустим среден размер на директните плащания в Полша 2004-2010 г.

Table 1. Average domestic values of direct payments in 2004-2010

Година Year	Директни плащания, в злоти / Direct payments in total (in PLN)	
	за 1 стопанство per farm	за 1 ха обработваема площ per ha of agricultural land
2004	4529	463,3
2005	4510	469,6
2006	5585	585,0
2007	5699	591,4
2008	6047	604,1
2009	8278	815,5
2010*	9320	901,4

** Оценка/Estimated data.

Източник: собствени изчисления на базата на: (Gruda, Kulawik, Pawłowska-Tyszko, Wieliczko, 2011)

Source: Own calculations based on: (Gruda, Kulawik, Pawłowska-Tyszko, Wieliczko, 2011)

¹ Integrated Administration and Control System – Интегрирана система за администриране и контрол – управлявана от Агенцията за реструктуриране и модернизация на земеделието (ARiMR)

стопанства с обработваема площ до 5 ха, които са най-много. През 2010 г. тези стопанства са 887, или 56,0% от общия брой на индивидуалните стопанства с площ над 1 ха (през 2002 г. са 1147 или 58,6%)(*Wstępne wyniki Powszechnego Spisu Rolnego*, informacja sygnałna, 2011). В стопанствата с малка площ цялата или значителна част от площите са предназначени за интензивни култури, като зеленчуци, трайни насаждения или захарно цвекло, за които в първите години на интеграцията не се получава национално доплащане.

1.1. Значение на директните плащания за формиране на доходите на земеделските домакинства

Изследванията на бюджетите на домакинствата на Главно статистическо управление (ГСУ) показват, че директните плащания подобряват доходите на земеделските домакинства. Нетният разполагаем доход на земеделските домакинства се увеличава за периода 2004–2010 с 89,7% (от 539,93 злоти до 1024,53 злоти месечно на лице). Динамиката на нарастване на доходите е по-ниска за останалата част от селските домакинства. Въпреки това доходите на земеделските домакинства продължават да са по-ниски от доходите на останалите селски домакинства и надвишават само доходите на домакинствата на наемни работници извън земеделието и на пенсионерските домакинства.

Диспропорцията между доходите на посочените по-горе видове селски домакинства намалява. Средният разполагаем месечен доход на едно лице от земеделските домакинства е 73% от средния доход на едно лице от домакинство общо за страната през 2004 година и нараства до 86% през 2010 година (Chmielewska, Floriaczyk, Goraj, 2011).

Директните плащания на стопанство зависят от размера на обработваемата площ, което е илюстрирано в таблица 2.

Доходът, с който разполагат стопанствата с най-малка обработваема площ (до 5 ха), е едва половината от дохода, с който разполагат стопанствата с най-голяма обработваема площ (20 и повече хектара). С нарастване на площта на стопанството диспропорциите в доходите намаляват. Стопанствата с по-малка обработваема площ попълват своя бюджет с доходи извън земеделието. Стопанствата с различен размер на обработваемата площ се различават в най-голяма степен по равнището на получаваните директни плащания. Субсидията на най-малките по площ стопанства е малък относителен дял от директните плащания, получавани от стопанствата с най-голяма обработваема площ.

След интеграцията на Полша с ЕС се установяват силни корелационни връзки на доходите с различен източник, от една страна, и размера на

Таблица 2. Среден месечен разполагаем доход на лице от земеделските домакинства с различен размер на използваната земеделска площ след присъединяването на Полша към ЕС (за домакинства с ИЗП над 20 ха =100%)

Table 2. The correlations of average monthly per capita income in farmers' households in the period of Polish accession to EU, by farm area (current prices)

Година Year	Групи стопанства по размер на използваната земеделска площ, ха Farms utilising land with the area of ha				
	1,00-4,99	5,00-9,99	10,00-14,99	15,00-19,99	20,00 и над
в проценти / in percentages					
Разполагаем доход на домакинство/ Disposable income in total					
2005	47,6	52,1	58,1	66,3	100,0
2006	59,5	59,8	68,1	72,7	100,0
2007	70,8	58,8	65,2	77,8	100,0
2008	48,6	46,7	45,9	55,3	100,0
Доходи от земеделие/Income from agriculture					
2005	32,5	37,6	44,0	57,4	100,0
2006	46,6	43,8	57,3	61,4	100,0
2007	61,0	45,3	51,2	66,2	100,0
2008	36,3	34,4	31,5	45,9	100,0
Директни плащания /Direct payments					
2005	2,8	24,0	18,1	37,5	100,0
2006	21,9	32,5	46,2	38,6	100,0
2007	6,1	33,6	50,5	66,1	100,0
2008	10,5	24,0	31,8	12,3	100,0

Източник: собствени изчисления въз основа на непубликувани данни на Главно статистическо управление (GUS), които са изготвени от Департамента за обществена статистика на GUS по искане на Института за икономика на земеделието и хранителната промишленост
Source: Own calculations on the basis of GUS non-published data compiled by the GUS Social Statistics Department on the commission of IAFE-NRI.

използваната земеделска площ на стопанствата, от друга страна (табл. 3).

След интеграцията на Полша с ЕС е установена силна корелация съответно на разполагаемия доход, дохода от земеделско стопанство и директните плащания с размера на ИЗП на земеделското стопанство. Установява се и отрицателна корелация на доходите от наеман труд и размера на ИЗП. Високите стойности на корелационните показатели за ИЗП на стопанството и съответно разполагаемия доход (напр. през 2008 г. – 0,9915), дохода от земеделие (0,9873) и директните плащания (0,9644) показват нарастване на значението на физическия размер на стопанствата за формиране на доходите на земеделските домакинства. Отрицателната корелация на дохода от наеман труд и ИЗП на стопанството показва намаляващата паралелно с нарастване на ИЗП на стопанствата роля на доходите от трудово (служебно) правоотношение в неземеделските сектори на икономиката за формиране на бюджетите на земеделските домакинства.

1.2. Значение на директните плащания за формиране на доходите на земеделските стопанства, изследвани в рамките на полската система за земеделска счетоводна информация, FADN (Farm Accountancy Data Network)

Подобрението на икономическата ситуация на земеделските стопанства в периода след присъединяването се потвърждава от резултатите от изследванията на системата за земеделска счетоводна информация FADN в групите на стопанствата, класифицирани въз основа на критериите тип земеделие и размер на

обработваемата площ. Доходите на земеделците, изчислени за едно стопанство, за 1 хектар обработваема площ или на един човек, работещ на пълен работен ден, показват тенденция на нарастване, но от 2008 г. е отбелязан спад. Въпреки спада размерът на доходите за 2008 и 2009 г. е по-висок, отколкото в началото на процеса на интеграция (през 2004 г.). Същевременно се влошава съотношението между доходите на земеделските домакинства и средното заплащане в националната икономика – от 95,2% през 2006 г. до 62,3% през 2009 г. В най-добро положение са градинарите (през 2009 г. техните доходи са по-високи от средния за страната с 12,7%) и животновъдите, които отглеждат животни, хранещи се със зърнен фураж (60,9%); в най-лошо положение са земеделците със стопанства от смесен тип. В тази група стопанства доходите нето на 1 човек, работещ на пълен работен ден, са през 2009 г. едва 44,4% от стойността на средната работна заплата нето в националната икономика (табл. 4).

Резултатите от изследванията, проведени в рамките на полския FADN, много добре илюстрират диференциацията в доходите и нарастването на значението на директните плащания за формирането на дохода на земеделското стопанство. Делът на директните плащания в дохода на земеделските домакинства, обхванати от изследването на полския FADN, е нараснал от 11,5% през 2004 г. до 48,0% през 2008 г. (Goraj, 2005) (табл. 5).

От изследванията на FADN (данните от таблица 5) се вижда, че директните плащания имат най-голямо участие във формирането на доходите на

Таблица 3. Корелационна връзка на доходите и ИЗП на земеделските стопанства, водещи счетоводство, след интеграцията на Полша с ЕС

Table 3. The correlational link between income and land area in farmers' households running budgets before and after Poland's accession to the EU

	2005	2006	2007	2008
Означените коефициенти на връзките са значими от $p < ,05000$, $N=5^*$ The marked correlational indicators are relevant with $p < ,05000$, $N=5^*$				
Разполагаем доход Disposable income	0,9797	0,9795	0,9252	0,9915
- от земеделско стопанство - from individual farms in agriculture	0,9776	0,9809	0,9385	0,9873
- от директни плащания - payments connected with the utilisation of a farm	0,9710	0,9785	0,8519	0,9644
- доход от наеман труд - income from paid labour	-0,7104	-0,9808	-0,9116	-0,0428

*Изчислени са следните стойности на променливата, измерена за различните по размер на ИЗП групи стопанства: 3,0 ха за групата 1,00 – 4,99 ха; 4,8 ха за групата 5,00 – 9,99 ха; 12,1 ха за групата 10,00 – 14,99 ха; 12,1 ха за групата 10,00 – 14,99 ха; 17,1 ха за групата 15,00 – 19,99 ха; 97,0 ха за групата 20,00 и повече хектара / * the following values for the weighted variable for respective area groups were calculated: 3.0 ha for the 1.00-4.99 ha group; 4.8 ha for the 5.00-9.99 ha group; 12.1 ha for the 10.00-14.99 ha group; 17.1 ha for the 15.00-19.99 ha group; and 97.0 ha for the group of 20.00 ha or more.

Източник: собствени изчисления въз основа на непубликувани данни на GUS, които са изготвени от Департамента за обществена статистика на GUS по искане на Института за икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт. Source: own calculations on the basis of non-published GUS data compiled by the GUS Social Statistics Department on the commission of IAFE-NRI.

Таблица 4. Нетен доход на земеделските стопанства, наблюдавани от полския FADN за периода 2004-2009 г.
Table 4. The level and correlations between net income (income from family farms) on farms monitored by the Polish FADN in the years 2004-2009 and classified by agricultural type (in 2009)

Доход нето в злоти за: Net income in PLN per:		2004	2005	2006	2007	2008	2009
- земеделско стопанство - farm		20 061	22 338	29 014	30 455	24 596	23 439
- ха обработваема земя - ha of agricultural land		1 171	1 263	1 631	1 818	1 391	1 314
- за 1 работещ на пълен работен ден / AWU		12 831	14 357	18 895	19 856	16 198	15 491
Относителен дял на нетния доход на работещ на пълен раб. ден от средната нетна заплата в националната икономика, % / The correlation of net income per FWU to the average wage in the national economy in %		69,9	74,5	95,2	92,1	68,6	62,3
Относителен дял на нетния доход на зает на пълен работен ден към средната нетна работна заплата в националната икономика по типове стопанства, наблюдавани от полския FADN през 2009 г., % The correlation of net income per capita to the average net wage in the national economy on farms monitored by the Polish FADN in 2009, classified by agricultural type (in %)							
Полски култури Crop farming	Градински култури Horticultural farming	Трайни насаждения Permanent crops	Млечни крави Milk cows	Тревопасни животни Herbivorous animals	Животни, хранени със зърно Granivorous animals	Смесени стопанства Mixed	
73,1	112,7	50,4	54,0	56,6	160,9	44,4	

Източник: собствени изчисления въз основа на: (Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodnie, 2011)

Source: Own calculations based on: (Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodnie, 2011)

земеделските домакинства, отглеждащи полски култури, и на домакинствата със смесени стопанства (през 2008 г. директните плащания са съответно 67,4% и 65,3% от дохода на тези домакинства), а най-малко - във формирането на доходите на домакинствата с градинарски стопанства (директните плащания са само 4,7% от техните доходи).

Значението на директните плащания във формирането на дохода на земеделските домакинства нараства заедно с нарастването на обработваемата площ на стопанствата; през 2008 г. от 3,2% от общия доход в групата на стопанствата с обработваема площ до 5 ха до 59,0% от общия доход в групата на стопанствата с обработваема площ 50 и повече хектара.

Резултатите от изследванията на полския FADN показват голяма диференциация в участието на директните плащания във формирането на дохода на земеделските домакинства с различни размери на обработваемата площ, което е потвърждение на извода, че директните плащания не са ефективен инструмент за подпомагане на доходите на по-голямата част от земеделските семейства, тъй като по-голямата част от полските стопанства са с обработваема площ до 5

хектара. Директните плащания са ефективна форма за финансово подпомагане на стопанства с голям размер на обработваемата площ. Необходима е промяна на аграрната структура, но тя би била възможна само тогава, когато лицата от домакинствата с малки стопанства биха имали възможност да работят в неземеделските сектори на икономиката. Към този извод ни насочват изследванията на IERIGŻ-PIB, които показват, че в последното десетилетие сред главните причини за увеличаването на групата на селските домакинства, които не притежават земя, е диверсификацията на източниците на доходи. Търсенето на заетост извън земеделието е резултат от трудната икономическа ситуация за много земеделски стопанства, а така също и изпадането на слабите стопански единици от пазара (делът на населението без земя в общото число на селското население е нараснал от 41,5% през 1988 г. до 57,0% през 2005 г. (Sikorska, 2007). Ниският темп на структурните промени в Полша е единствено социално оправдан, тъй като малките стопанства осигуряват храната на около 3–4 милиона души. Много от тях биха продали или дали под аренда земеделската си земя, ако намерят работа извън земеделския сектор, която да

Таблица 5. Дял на директните плащания в дохода на земеделските домакинства, водещи непрекъсната земеделска отчетност в рамките на полския FADN през периода 2004-2008

Table 5. The proportion of direct payments in the income from a family farm in the holdings of farmers continuously running agricultural accountancy under the Polish FADN in the years 2004-2008

	Години/Years				
	2004	2005	2006	2007	2008
Дял на директните плащания в доходите в % /The proportion of payments in the percentage					
Общо за стопанствата / Farms in total	11,5	31,6	38,3	26,6	48,0
Стопанства по специализация / farms by agricultural type					
Полски култури / Field crops	19,2	55,2	52,1	32,3	67,4
Градински култури / Horticultural crops	0,7	3,9	5,7	2,5	4,7
Трайни насаждения / Permanent crops	6,0	14,6	17,5	12,2	25,3
Млечни крави / Milk cows	12,1	22,3	34,0	21,7	39,2
Животни на паша / Herbivorous animals	10,4	25,8	33,0	19,7	39,6
Животни на смески / Granivorous animals	5,6	20,6	31,7	23,5	28,6
Смесени стопанства / Mixed	13,3	41,6	47,8	36,1	65,3
Стопанства според размера на обработваемата площ в ха / farms by land area (in ha)					
<5	1,2	3,3	4,8	2,4	3,2
5-10	10,8	22,3	32,1	23,8	35,1
10-20	10,9	29,3	35,6	26,9	48,3
20-30	10,6	30,0	36,1	25,7	45,2
30-50	10,7	30,0	37,1	25,0	46,1
>=50	14,6	43,8	50,1	31,7	59,0

Източник: собствени изчисления въз основа на (Mańko, 2009), (Goraj, 2005).
Source: Own calculations based on (Mańko, 2009),(Goraj, 2005).

осигури доход на семействата им за нормален, обществено приемлив живот.

СЪОТНОШЕНИЕТО МЕЖДУ ДОХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ КАТО ПОКАЗАТЕЛ ЗА СОЦИАЛНИЯ СТАТУС НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ДОМАКИНСТВА

За социалния статус на земеделските домакинства ни дават информация съотношенията между доходите и разходите.

В периода 2004–2010 г. в бюджетите на земеделските домакинства намалява делът на разходите в доходите, както и делът на разходите за храна в общите разходи, което може да се приеме като индикатор за подобряване на качеството на живота им. Делът на средномесечните разходи (на лице) в доходите намалява в земеделските домакинства от 93,8% през 2004 г. до 73,9% през 2010 г. (за домакинствата общо в страната намалението за същия период е от 94,5% до 83,1%). Делът на средните месечни разходи (на едно лице) за храна в общите разходи намалява в земеделските домакинства от 37,9% през 2004 г. до 31,5% през 2010 г. (за домакинствата общо в страната намалението за същия период е от 28,1% до 24,8%).

В периода 2004–2010 г. средните номинални месечни разходи на земеделските домакинства нарастват с 49,3% (от 507,33 злоти на човек до 757,25 злоти). Това е най-висок темп на нарастване на нивото на разходите за различните видове селски домакинства. Въпреки това разходите на земеделските домакинства са по-ниски от тези на останалите селски домакинства (с изключение само на домакинствата на наемни работници извън земеделието). Същевременно намалява диспропорцията в равнището на разходите на различните видове селски домакинства. Разликата между размера на средните разходи на домакинство в страната и средните разходи на земеделско домакинство намалява от 36,9% в 2004 г. до 30,9% през 2010 г.

Повишаването на доходите на земеделските домакинства намира отражение в подобряването на техния социален статус, резултат от което е ниският темп на нарастване на относителния дял на основните потребителски разходи, като например този за храна (ръст с 24%), и по-високият темп на нарастване на относителния дял на други видове разходи като тези за посещение на ресторанти и хотели (ръст над 2 пъти), обзавеждане на жилище, ваканции и култура (ръст почти над 70%) и транспорт (ръст с около 60%).

Едновременно с общото подобрене на стандарта на живот на земеделските домакинства обаче се забелязват и някои неблагоприятни тенденции, към които можем да отнесем високата динамика на нарастване на разходите за ползването на жилище и носители на енергия (ръст 98%), произтичаща преди всичко от нарастването на цените на енергоносителите. От такъв тип е и ниският темп на нарастване на разходите за образование (ръст 14%), причините за което може да бъдат както липсата на интерес към повишаване на квалификацията като следствие от омаловажаване на образованието, така и липсата на средства за покриване на високите такси в частните учебни заведения или за заплащането на наеми поради липсата на училище близо до местоживеенето.

Равнището на живот на земеделските домакинства се определя от размера на обработваемата площ в техните стопанства. Това показват високите стойности на коефициентите на корелация между размера на разходите и размера на обработваемата площ на стопанството. След интеграцията се установява силна корелационна връзка (със слаба тенденция към нарастване) между равнището на разходите на домакинството и площта на стопанството – корелационният показател нарасна от 0,9019 през 2005 г. до 0,9783 през 2008 г. Различна е силата на връзката между различни видове разходи и размера на обработваемата площ на стопанството – най-силна по отношение на разходите за съобщения (през 2008 г. - 0,9849), за дрехи и обувки (0,9786); по-слаба по отношение на разходите за здраве (0,7812) и образование (0,7280).

Авторите на „Диагноза на обществото“ (Diagnoza Społeczna, 2005) изследват *мнението на земеделските стопани*, които са получили или ще получат директни плащания, относно влиянието им върху техния живот. Резултатите са относително близки до очакваните. Положителното влияние от влизането на Полша в ЕС в живота си са усетили по-голяма част от домакинствата, които са получили субсидии (55%), отколкото от домакинствата, които не са получили субсидии (32%). Земеделските стопани са били запитани също и за какво са използвали или смятат да използват средствата по линия на директните плащания. Изводите от проучването са следните: 76,4% от земеделските стопани възнамеряват да вложат парите от директните плащания в инвестиции (изплащане на кредити, покупка на земя, машини и средства за производство, а също така и за образование на децата си), а около 39% - за потребителски нужди (лечение, обзавеждане на дома и текущи разходи) (Diagnoza Społeczna, 2005)². Същевременно в доклада

„Четири години членство на Полша в ЕС“ се отбелязва, че „нарастването на селскостопанските доходи се е отразило преди всичко на подобряване на условията на живот на селскостопанските домакинства и в по-малка степен на инвестициите, които в по-голямата си част са финансирани от средства на ЕС, национална подкрепа и търговски кредити (Dąbrowska, Zielińska, 2008).

ЗНАЧЕНИЕ НА ПЛАЩАНИЯТА ЗА РАННО ПЕНСИОНИРАНЕ ВЪВ ФОРМИРАНЕТО НА ДОХОДИТЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ И СЕЛСКИТЕ ДОМАКИНСТВА

Първите изводи от оценката на плащанията за ранно пенсиониране са приети от окръжните бюра на Агенцията за реструктуриране и модернизация на земеделието (ARiMR) в рамките на Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) 2004-2006 и ПРСР 2007-2013. ARiMR изплати субсидии по мярката за ранно пенсиониране на 66 783 бенефициенти. ARiMR посочва, че средната стойност на субсидията по мярката от ПРСР 2004-2006 възлиза на 1770 злоти, а в новия период на програмиране размерът на допустимото субсидиране е по-нисък и възлиза на около 1130 злоти (Było minęło?, 2010; Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2010 rok, ARiMR, 2011). През 2010 г. е изчерпан размерът на фондовете, предвидени за ранно пенсиониране. Повече от 4600 земеделци от цялата страна не получиха подкрепа за ранно пенсиониране, макар че отговарят на всички критерии за допустимост. Това е резултат както от по-големия от очаквания интерес сред земеделските стопани към подкрепата за ранно пенсиониране, така и от факта, че голяма част от средствата по тази мярка са изразходвани в предишния програмен период и за бенефициентите по ПРСР 2007-2013 е предвиден фонд от около 1/3 от допустимия размер на средствата по тази мярка (Wieliczko, 2008).

Полша е единствената страна в Европейския съюз, която е предвидила по мярката за ранно пенсиониране на земеделските стопани най-много пари. Средствата за ранно пенсиониране повлияха преди всичко за смяната на поколенията в ръководството на земеделските стопанства (сред страните от ЕС-27 в Полша е отбелязан най-висок процент на ръководители на земеделски стопанства във възрастовата група до 35 години (12,6% срещу 6,6%) (Chmielewska, 2008). Тези средства повлияха и за повишаване на доходите за много поколения от земеделските домакинства, но имат по-слабо влияние върху структурните промени в земеделието.

² Анкетираниите посочват повече от една цел.

ИЗВОДИ

Основните инструменти на Общата селскостопанска политика (ОСП), директните плащания и подпомагането на ранното пенсиониране, насочени непосредствено към земеделските домакинства, съдействат за повишаване на техните доходи и оказват положително влияние върху социалния статус на селските домакинства. В перспектива съществено значение ще има мястото, което Европейската комисия ще определи за земеделието и селските райони в бюджета след 2013 г. В организираната от Европейската комисия през 2010 г. широка дискусия за бъдещето на Общата селскостопанска политика до 2020 г. (WPR do 2020 roku: sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi, Komisja Europejska, Bruksela, 2010) преобладаващото виждане е Общата селскостопанска политика да се опира на настоящите два стълба. Една от препоръчаните стратегически цели е запазване на жизнеността на селските общности, за които земеделието заема значителен дял от икономическата активност и създава локални работни места. Постигането на тази стратегическа цел ще позволи да се подобри икономическата и социалната ситуация, да се намалят териториалните различия и да се съхрани околната среда. За реализацията на така формулираната цел съществена роля ще играят инструментите за подпомагане доходите на земеделските домакинства, които ще окажат положително въздействие върху икономическия и социалния статус на селските и земеделските домакинства.

LITERATURA

Chmielewska, B., 2008: Dywersyfikacja sektora rolnego Unii Europejskiej po rozszerzeniu do 27 państw członkowskich, rozdział [w:] Kierunki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce i w krajach europejskich (Ukraina, Francja, Holandia), praca zbiorowa pod red. B. Chmielewskiej, Program Wieloletni 2005-2009, Raport nr 104, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Chmielewska, B., Floriańczyk Z., Goraj L., 2011: Dochody rolników w 2010 r. na tle lat poprzednich, rozdział IV [w:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2010 roku, opracował zespół pod kierunkiem prof. dr hab. A. Kowalskiego, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Czapiński, J. (red.), T. Panek (red.), 2006: Diagnoza Społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie.

Dąbrowska, I., Zielińska M., 2008: Rolnictwo, rozdział [w:] Cztery lata członkostwa Polski w UE, Bilans kosztów i korzyści społeczno-gospodarczych, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Departament Analiz i Strategii, Warszawa 2008.

Goraj, L., 2009: Rola dopłat w finansach gospodarstw rolnych, [w:] Sytuacja ekonomiczna polskiego rolnictwa po akcesji do Unii Europejskiej, praca zespołowa pod kierunkiem J. St. Zegara, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Goraj, L., 2005: Wpływ płatności bezpośrednich na dochody polskich gospodarstw rolnych, opracowanie dla Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej, maszynopis, www.ukie.gov.pl.

Gruda, M., Kulawik J., Pawłowska-Tyszko J., Wieliczko B., 2011: Finanse rolnictwa, Rozdział III [w:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2010 roku. Opracował zespół pod kierunkiem prof. dr hab. A. Kowalskiego, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Józwiak, W., 2007: Czy polskie gospodarstwa rolne wytrzymają konkurencję z gospodarstwami innych krajów unijnych? Referat wygłoszony na seminarium IERiGŻ, pod tym samym tytułem, Warszawa, 16.02.2007, maszynopis.

Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodnie, ekspertyza, izrobotena po porachka na ministara na regionalnoto razvitie ot kolektiv v sastav: d-r inzh. Leh Goray – rakovoditel na kolektiva, prof. d-r hab. Mariya Alina Shikorska, d-r inzh. Barbara Hmelevska, d-r inzh. Bozhena Korvat-Vozhnyak, d-r Ivona Shchepanyak, mgr. Yadviga Drozhdz, d-r inzh. Stanislav Manko, mgr inzh. Renata Plonka, mgr inzh. Rafal Tarashuk, Varshava, noemvri 2011.

Mańko, S., 2009: Dopłaty bezpośrednie i obciążenia finansowe w gospodarstwach FADN, podrozdział IV.2.3 [w:] Sytuacja ekonomiczna polskiego rolnictwa po akcesji do Unii Europejskiej, praca zespołowa pod kierunkiem J. St. Zegara, Warszawa 2009.

Sikorska, A., 2007: Przeobrażenia w strukturze społeczno-ekonomicznej wsi a proces włączania się Polski do Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, Synteza, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2010 rok, ARiMR, Warszawa 2011.

Wieliczko, B., 2008: Wykorzystanie unijnego i krajowego wsparcia finansowego dla polskiej wsi i rolnictwa w 2007 roku, Komunikaty Raporty Ekspertyzy, IERiGŻ-PIB, Warszawa.

WPR do 2020 roku: sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi, Komisja Europejska, Bruksela, dn. 18.11.2010, maszynopis wersja ostateczna, KOM (2020), 672.

Wstępne wyniki Powszechnego Spisu Rolnego, informacja sygnałna, GUS, maszynopis, Warszawa, 28.01.2011 r.

Było minęło?, za: <http://www.ppr.pl/arttykul-bylo-minelo-156638-dzial-3791.php>, wpis z dnia 08.02.2010 r.

Статията е приета на 17.04.2012 г.
Рецензент – д-р Марек Вигиер
E-mail: wigier@ierigz.waw.pl